

Škola bez vršnjačkog nasilja

Anna Alajbeg, Sonja Kovačević

SAŽETAK: Nasilje među djecom u stvarnom i virtuelnom svijetu jedan je od najučestalijih problema u školama. Od početka istraživanja o vršnjačkom nasilju pa do danas bilježi se stalan porast doživljenog i počinjenog nasilja. Jedna od čestih posljedica toga je izbjegavanje odlaska u školu zbog straha od ponovne izloženosti, pa čak djeca koja i nisu bila žrtvom nasilja školu doživljavaju kao opasno i nesigurno mjesto.

Iako postoje brojni preventivni programi vršnjačkog nasilja, u dosadašnjim istraživanjima utvrđeno je da su samo rijetki programi učinkoviti u sprječavanju i smanjenju vršnjačkog nasilja u školama. Glavni nedostatak programa je usmjerenost na pružanje pomoći žrtvama i počiniteljima, te se zanemaruje da je vršnjačko nasilje grupni fenomen i da se djeca angažiraju i u drugim ulogama (pomoćnici, branitelji i promatrači) te se ne može isključiti pružanje pomoći djeci i u ovim ulogama.

Pregledom dosadašnjih istraživanja o učinkovitosti preventivnih programa ističe se potreba za osposobljavanjem učitelja i stručnih suradnika kako bi identificirali dijete u određenoj ulozi te adekvatno reagirali, dok je kod djece potrebno razvijati samopouzdanje, empatiju i moralnu osjetljivost. I na nivou porodice prevencija bi trebala obuhvatiti edukaciju roditelja o nezlostavljajućim metodama i stilovima odgoja te kvalitetnoj komunikaciji s djecom.

Zaključujemo da je nužna izrada preventivnih programa koji su usmjereni na različite uloge djece, te edukaciju učitelja, stručnih suradnika i roditelja kako bi primjereno djelovali na promjenu neprimjerenih ponašanja, jer izostane li pravodobna prevencija, djeca u različitim ulogama u vršnjačkom nasilju bit će izložena povećanom riziku smetnji u socijalnom i emocionalnom razvoju.

Ključne riječi: *vršnjačko nasilje, uloge djece, preventivni programi*

School without peer violence

ABSTRACT: Peer violence in the real and virtual world is one of the most common problems in schools. Since the beginning of research of peer violence until today there has been a steady increase of experienced and perpetrated violence. One of the frequent consequence of peer violence is avoiding going to school because of fear of re-exposure, and even children who have not been a victim of violence experience school as dangerous and unsafe place.

While there are many prevention programs of peer violence, in previous studies it was found that only a few programs are effective in preventing and reducing bullying in schools. The main drawback of the programs is to focus on helping the victims and bullies, and ignores that peer violence is a group phenomenon and that children engage in other roles (assistants, defenders and bystanders) and can not be excluded assist children in these roles.

A review of previous research on the effectiveness of prevention programs emphasizes the need for training the teachers and expert associates to identify the child in a certain role and adequately react, while the children need to develop self-confidence, empathy and moral sensitivity. At the level of family prevention should include educating parents of not abusers methods and styles of education and high quality communication with children.

We conclude that is necessary to creation the prevention programs that are focused on the different roles of children, and training of teachers, expert associates and parents in order to appropriate to act on the change of inappropriate behavior, because absent if timely prevention, children in different roles in peer violence will be exposed to increased risk of interference in the social and emotional development.

Keywords: *peer violence, participant roles, prevention programs*

UVOD

Nasilno ponašanje i viktimizacija oduvijek postoje među djecom i mladima, međutim, danas vršnjačko nasilje ima rastući trend u cijelom svijetu što predstavlja ozbiljan javnozdravstveni problem, budući

da ostavlja mnoge posljedice na djecu koja u njemu učestvuju.

Vršnjačko nasilje se krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća smatralo karakterističnom pojavom u djetinjstvu, odnosno sastavnim dijelom ljudskog razvoja (Sesar, 2011). Do promjene u razmišljanju došlo je tek 1972. godine

kada je švedski liječnik Peter Paul Heinemann posmatrajući nasilje među djecom na školskom igralištu zabilježio svoja opažanja, te ovaj fenomen nazvao *mobbing* (Rivers, Duncan i Besag, 2007), dok je norveški psiholog Dan Olweus nakon toga sistemski istražio prirodu, frekvenciju i dugotrajne posljedice nasilja među djecom u skandinavskim školama (Alajbeg, 2017). O ozbiljnosti problema vršnjačkog nasilja javnost je postala osviještena nakon što su trojica norveških dječaka krajem 1982. počinila suicid zbog okrutnog nasilja svojih vršnjaka (Olweus, 1998).

Dan Olweus (1998, str. 19) prvi je dao definiciju vršnjačkog zlostavljanja (engl. *bullying*) koja glasi: „učenic je zlostavljan ili viktimiziran kada je opetovano i trajno izložen negativnim postupcima od strane jednoga ili više vršnjaka, a viktimizirano dijete ima poteškoća u pokušaju da se obrani od nasilničkog ponašanja“. Ovo je najcitiranija definicija vršnjačkog zlostavljanja, međutim, istraživači je danas nerijetko poistovjećuju s vršnjačkim nasiljem (engl. *peer violence*) (Alajbeg, 2017).

Međutim, Olweus (1998) navodi da je vršnjačko zlostavljanje teži oblik od vršnjačkog nasilja, odnosno vršnjačko zlostavljanje obilježavaju tri kriterija, a to su: a) agresivno ponašanje ili namjerno nanošenje štete drugoj osobi, b) fizička, psihička ili socijalna neravnoteža moći između počinitelja i žrtve te c) u slučajevima vršnjačkog zlostavljanja nasilničko se ponašanje vrši nad jednom osobom često i opetovano (2-3 puta mjesečno i češće), a manji broj trpljenja nasilja (povremeno 1-3 puta u posljednjih nekoliko mjeseci i rjeđe) smatra se nasiljem, ali ne i zlostavljanjem. Nasilje među djecom (engl. *peer violence*) najčešće se definira kao ponavljano, namjerno nasilno ponašanje s ciljem nanošenja fizičkih i/ili emocionalnih povreda od strane jednog ili više počinitelja kako bi naštetili žrtvinom ugledu, dostojanstvu i samopouzdanju, a ona se ne može samostalno oduprijeti i obraniti (Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012; Olweus, 1998).

S obzirom na pojavne oblike vršnjačkog nasilja najučestaliji su: fizičko nasilje (tučnjava, šamaranje, udaranje, štipanje, guranje, udarci nogom, šakom, ugrizi, grebanje, pljuvanje, oštećivanje ili uništavanje odjeće ili imovine žrtve), verbalno nasilje (vrijeđanje, nazivanje pogrdnim imenima, omalovažavanje, kritiziranje, sramoćenje) te različiti oblici indirektnih ponašanja kao što su manipuliranje odnosima, ignoriranje, socijalna izolacija, isključivanje, izbjegavanje i slično, što nazivamo relacijskim nasiljem. Navedena tri oblika nasilja ubrajamo u klasično vršnjačko nasilje. Razvojem moderne tehnologije vršnjačko nasilje proširilo se iz realnog i u virtualni svijet. Taj oblik vršnjačkog nasilja uključuje poticanje grupne mržnje, napade na privatnost, uznemiravanje, uhođenje, vrijeđanje, nesavjestan pristup štetnim sadržajima, širenje nasilnih i uvredljivih komentara putem elektroničkih uređaja, pa se najčešće naziva elektroničkim ili on-line nasiljem (engl. *cyberbullying*) (Bilić et al., 2012). Među najučestalijim oblicima elektroničkog nasilja su: vrijeđanje porukama (engl. *flaming*), elektroničko uznemiravanje (engl. *online harassment*), elektroničko uhođenje i uznemiravanje (engl. *cyberstalking*), elektroničko klevetanje (engl. *cyberdenigration*) i dezinformiranje (engl. *misinformation*), isključivanje/ostracizam (engl.

exclusion), krađa identiteta (engl. *impersonation*) i videonsimanje nasilja (engl. *happyslapping*) (Matijević, Bilić i Opić, 2016). Nažalost, ova klasifikacija nije konačna, budući da se napretkom komunikacijskih tehnologija pojavljuju i novi oblici elektroničkog nasilja.

Klasično i elektroničko vršnjačko nasilje imaju nekoliko zajedničkih elemenata, a to su: namjerno nanošenje štete žrtvi, učestalo ponavljanje nasilja, te ostavljanje niza sličnih kratkotrajnih i dugotrajnih posljedica kako na žrtvu, tako i na počinitelja. Ono po čemu se ova dva oblika nasilja razlikuju je to da kod klasičnih oblika nasilja fizička i socijalna neravnoteža moći između počinitelja i žrtve su bitni elementi, što je kod elektroničkog nasilja potpuno irelevantno, budući da vještina korištenja digitalnim tehnologijama doprinosi većoj moći, zato je moguće da u virtualnom svijetu žrtva bude moćnija, odnosno vještija u odnosu na počinitelja, a moguće je i da žrtva bude tjelesno snažnija od počinitelja (Slonje, Smith i Frisén, 2013). Nadalje, razliku između klasičnog i elektroničkog nasilja čini nedostatak fizičkog kontakta kod elektroničkog nasilja koje omogućava počinitelju anonimnost te ne vidi žrtvine reakcije i boli koje im nanose, što počiniteljima daje osjećaj sigurnosti da ostanu neotkriveni, pridonosi slobodi za nekorektno ponašanje. Treću razliku između klasičnog i elektroničkog nasilja čini to što kod elektroničkog nasilja nema vremenskog i geografskog ograničenja, budući da se dostupnošću modernih tehnologija nasilje može odvijati bilo kada i bilo gdje, za razliku od klasičnog vršnjačkog nasilja koje se najčešće događa u školi, na treningu ili na putu od kuće do škole (Bilić et al., 2012).

Dosadašnjim istraživanjima utvrđeno je da je vrlo velik broj djece izložen različitim oblicima klasičnog i elektroničkog nasilja. Značajno istraživanje o učestalosti različitih oblika vršnjačkog nasilja proveli su Wang, Iannotti i Nansel (2009) u SAD-u na uzorku od 7 182 učenika od šestog do desetog razreda. Utvrđeno je da je stopa prevalencije doživljenog i počinjenog nasilja najmanje jednom u posljednja dva mjeseca 20,8 % za fizičko nasilje, 53,6 % za verbalno, 51,4 % za relacijsko i 13,6 % za elektroničko nasilje. Dječaci više sudjeluju u fizičkom i verbalnom nasilju, a djevojčice u relacijskom nasilju. U elektroničkom nasilju dječaci su češće počinitelji, a djevojčice žrtve. Luxenberg, Limber i Olweus (2014) proveli su istraživanje u SAD-u u kojem je sudjelovalo 150 ispitanika od trećeg do dvanaestog razreda, te je utvrđeno da je 2 - 3 puta mjesečno ili više 53 % dječaka doživljavalo klasično nasilje od strane dječaka, 33 % djevojčica je doživljavalo neki oblik klasičnog nasilja od strane istog spola, a 49 % djevojčica i 37 % dječaka bilo je viktimizirano od strane oba spola.

U istraživanju Juvonena i Grossa (2008) provedenom na 1454 ispitanika u dobi 12 do 17 godina, utvrđeno je da je u proteklih godinu dana 72% ispitanika najmanje jednom bilo izloženo elektroničkom uznemiravanju, od čega je 85% ispitanika doživjelo nasilje i u školi. isti autori navode da dobiveni rezultati mogu imati važne implikacije za školsku edukaciju o elektroničkom nasilju, roditeljsko obrazovanje o rizicima povezanim s on-line komunikacijom, i savjetovanje mladih o strategijama za sprečavanje i rješavanje elektroničkog nasilja.

POSLEDICE SUDJELOVANJA U KLASIČNOM I ELEKTRONIČKOM VRŠNJAČKOM NASILJU I ULOGE DJECE

Upravo iz razloga što rezultati dosadašnjih istraživanja ukazuju na veliku raširenost nasilja među djecom, mnogi znanstvenici (Kowalski i Limber, 2013; Langhinrichsen-Rohling i Lamis, 2008; Mills, Guerin, Lynch, Daly i Fitzpatrick, 2004) bavili su se istraživanjem posljedica koje klasično i elektroničko nasilje ostavljaju na djecu koja u njemu sudjeluju.

Kowalski i Limber (2013) ispitivali su odnos između iskustava s klasičnim i elektroničkim nasiljem te psihičkog i fizičkog zdravlja djece i mladih. U istraživanju je sudjelovao 931 ispitanik od šestog do dvanaestog razreda. Utvrđeno je da anksioznost osjeća 37,92 % žrtava klasičnog i 36,05 % elektroničkog nasilja, a depresiju 34,29 % žrtava klasičnog i 35,51 % žrtava elektroničkog nasilja. Iste posljedice osjećaju i počinitelji i počinitelji-žrtve. Pa tako anksioznost osjeća 29,91 % počinitelja klasičnog i 31,83 % počinitelja elektroničkog nasilja, a depresivnost 20,09 % počinitelja klasičnog i 31,61 % počinitelja elektroničkog nasilja. I počinitelji-žrtve klasičnog nasilja najčešće osjećaju depresiju (36,34 %) i anksioznost (35,75 %), a ove su posljedice u elektroničkom nasilju još izraženije, pa tako čak 44,81 % počinitelja-žrtava osjeća anksioznost i 42,38 % depresiju. Iz ovih rezultata primjećujemo da elektroničko nasilje ostavlja veće posljedice u odnosu na klasično nasilje, a posebno su izražene kod djece koja su u ulozi počinitelja-žrtve.

Smokowski i Kopasz (2005) također navode da nasilje ostavlja kratkoročne i dugoročne posljedice kako na žrtvu tako i na počinitelja. Žrtve mogu patiti od niskog samopoštovanja, usamljenosti, depresije, anksioznosti, odsutnosti i poteškoća u izvršavanju školskih obveza. Neke žrtve mogu postati počinitelji u želji za osvetom (Mason, 2008). Počinitelji također doživljavaju dugoročne probleme kao što su lošiji školski uspjeh, teškoće u mentalnom zdravlju, zlouporaba supstanci i sklonost kriminalitetu u kasnijem životu.

Mills et al. (2004) navode kako fizičke i emocionalne posljedice vršnjačkog nasilja mogu potaknuti adolescente na suicidalne misli i ponašanja, bilo da su počinili ili doživjeli nasilje, što je posebno zabrinjavajuće.

Mnogi učenici nisu uključeni u vršnjačko nasilje i zlostavljanje, ali mogu biti svjedoci takvih ponašanja. Ova velika, šutljiva većina možda se neće osjećati sigurno u školi, zbog izloženosti promatranju nasilničkog ponašanja, što se može negativno odraziti na proces učenja zbog straha da i sami postanu žrtve nasilja (Smokowski i Kopasz, 2005). Stoga vršnji nasilje i vršnjačko zlostavljanje ne predstavljaju prijetnju samo onima koji su u njima uključeni, već i cijelom školskom okruženju.

Na temelju dosadašnjih istraživanja, vidljivo je da su istraživači najčešće koncentrirani na analiziranje uloga žrtve i počinitelja, te njihov međusobni odnos. Međutim, Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman i Kaukiainen (1996) identificirali su vršnjačko nasilje kao skupni fenomen, te da se osim žrtava i počinitelja djeca mogu angažirati i u drugim ulogama. Najveći broj djece u vršnjačkom nasilju sudjeluje u ulozi

posmatrača (engl. bystanders), oni indiferentno posmatraju i svjedoče činu klasičnog ili elektroničkog nasilja, ne daju podršku ni žrtvi ni počinitelju i ne poduzimaju ništa da spriječe nasilje, čime indirektno podupiru nasilje (Matijević et al., 2016). Jedan dio djece aktivno pomaže počinitelju, ne iniciraju nasilje, ali se pridružuju počinitelju primjerice u tučnjavi, vrijeđanju ili nekom drugom obliku nasilja bilo u stvarnom ili virtualnom svijetu, te ih nazivamo aktivni pomoćnici (engl. active assistants). Osim aktivnih pomoćnika, postoji uloga i pasivnih pomoćnika (engl. passive assistants), koji počinitelju pružaju pomoć navijajući za njega, te mogu pljeskanjem i povcima dati počinitelju pozitivnu povratnu poruku, dok elektroničko nasilje rado promatraju, te sudjeluju u prosljeđivanju poruka, fotografija, videosnimki nasilja i slično (Alajbeg, 2017). Djeca nerijetko u vršnjačkom nasilju sudjeluju i kao aktivni i pasivni pomoćnici, odnosno ponašanja koja su karakteristična za obje uloge. Najmanji broj djece angažira se u ulozi branitelja (engl. defenders) odnosno štite ili pokušavaju zaštititi žrtvu, tješe je i ohrabruju (Salmivalli, 2010).

U najopsežnijem opservacijskom istraživanju nasilničkog ponašanja, O'Connell, Pepler i Craig (1999) snimali su učenike šestog razreda tijekom situacija klasičnog vršnjačkog nasilja. Analizama videozapisa utvrđeno je da je 54% vršnjaka provelo vrijeme pasivno promatrajući nasilje, 21% njih je aktivno pomagalo počinitelju, a samo 25% ih je interveniralo. Dodatne analize ovih videozapisa pokazale su da su vršnjaci svjedočili tijekom 88% slučajeva nasilja, ali su samo u 19% slučajeva intervenirali, s tim da su istraživači utvrdili da u 57% slučajeva intervencije učinkovito zaustavljaju nasilje. U elektroničkom nasilju daleko je veći broj djece i mladih koji svjedoče nasilju, promatraju ili pomažu počinitelju, čime se pojačavaju patnje žrtava (Matijević et al., 2016; Smith, 2013) stoga se ističe važnost prevencije s ciljem smanjenja i sprječavanja nasilja.

PREVENCIJA VRŠNJAČKOG NASILJA U SVIJETU

Polazeći od nezadovoljstva porastom nasilja među djecom diljem svijeta nastao je cijeli niz školskih preventivnih programa. Međutim, unatoč provedbi raznih programa nasilje i dalje ima rastući trend što ukazuje da nisu dali očekivane rezultate. Prevencija se najčešće svodi na sanaciju, korigiranje negativnih ponašanja, no to očito nije dovoljno.

Trenutno su u svijetu dva najpoznatija i najučinkovitija programa prevencije, a to su Olweusov program za prevenciju vršnjačkog nasilja (The Olweus Bullying Prevention Program (OBPP)) i KiVa program. Prvi program (OBPP) nazvan je upravo po njegovom kreatoru norveškom psihologu Danu Olweusu koji je i pionir u istraživanju fenomena vršnjačkog nasilja, a navedeni program osmislio je u suradnji sa Susan Limber. Namijenjen je djeci i mladima od 5 do 15 godina, a cilj je smanjiti postojeće probleme među učenicima, spriječiti nastanak i razvoj novih situacija nasilja i zlostavljanja, razvoj tolerancije i ravnopravnosti među učenicima, poboljšanje socijalnih odnosa i osjećaja sigurnosti u školi. Ovaj program provode ovlašteni treneri, a autori su pripremili i edukativne materijale za učenike, učitelje, roditelje i

koordinatore. Unatoč tome što je program učinkovit u prevenciji i intervenciji s djecom koja su doživjela ili počinila nasilja, ima nedostatak što su zanemarene ostale uloge djece (aktivni i pasivni pomoćnici, promatrači i branitelji), a budući da su i oni sudionici vršnjačkog nasilja ne može se isključiti pružanje pomoći djeci i u ovim ulogama. Olweusov program provodi se u mnogim zemljama diljem svijeta, a u Europi samo u Austriji i Sloveniji. Ovim Programom potiče se školsko osoblje da djeluju kao autoritet i uzor, da stvaraju ozračje koje karakterizira toplina i kohezija, ograničava se neprihvatljivo ponašanje, te se dosljedno primjenjuju posljedice ukoliko se prekrše dogovorena pravila.

U početku se Program provodio samo u Norveškoj, a istraživači (Olweus i Limber, 2000) su izvjestili da se u školama u kojima se program primjenjivao doživljeno i počinjeno nasilje smanjilo za 50% ili više.

KiVa program (KiVa je skraćenica sintagme protiv nasilničkog ponašanja), a osmislje su ga finske znanstvenice Christina Salmivalli i Elisa Poskiparta sa Sveučilišta u Turku. Cilj ovog Programa je sprječavanje nasilničkog ponašanja i učinkovito rješavanje slučajeva nasilničkog ponašanja te stalno praćenje stanja i promjena u školi u kojoj se Program provodi. Program se sastoji od tri jedinice, a svaka jedinica namijenjena je različitoj dobnoj skupini. Jedinica 1 prikladna je za djecu od šest do devet godina, Jedinica 2 za djecu od deset do dvanaest godina, a Jedinica 3 namijenjena je adolescentima nakon niže srednje škole. sve tri jedinice primjenjuju se samo u Finskoj, dok se jedinice 1 i 2 provode još u Nizozemskoj, Estoniji, Italiji i Walesu. U odnosu na Olweusov program prevencije, prednost KiVa programa je tu tome što se fokusira na sve uloge djece u vršnjačkom nasilju, polazeći od činjenice da je to skupni fenomen i prevencija treba biti usmjerena na djecu u različitim ulogama. Budući da se najveći broj angažira u ulozi promatrača, u ovom programu posebno se naglašava da tu djecu treba poticati da se angažiraju kao branitelji, te im razvijati samopouzdanje i ukazivati na adekvatne metode reagiranja, jer takav pristup može biti najefikasniji u zaustavljanju nasilja (Kärnä, 2012). Kao i u Olweusovom programu prevencije, i u ovom Programu uključeni su edukativni materijali za ravnatelje, stručne suradnike, nastavnike, učenike i roditelje te razni plakati, videa i online igre za djecu.

Učinkovitost KiVa programa potvrđena je i u mnogim istraživanjima i rezultatima evaluacije. Salmivalli, Kärnä i Poskiparta (2011) provedli su istraživanje o učinkovitosti KiVa programa u 78 škola (39 interventnih i 39 kontrolnih) na uzorku od 5651 ispitanika od četvrtog do šestog razreda. Rezultatima istraživanja utvrđeno je da se u školama u kojima se provodio Program značajno smanjilo vršnjačko nasilje, i to u devet različitih oblika. Program je posebno uspješan u smanjenju relacijskog nasilja, odnosno neizravnim oblicima nasilja poput socijalne izolacije i manipuliranja odnosima, te u smanjenju elektroničkog nasilja. Fizičko nasilje smanjeno je za 53 %, verbalno nasilje za 31 %, socijalna izolacija za 25 %, manipuliranje odnosima za 30 %, materijalno nasilje za 63 %, rasističko za 27 %, seksualno za 32 % te elektroničko za 50 %.

U istraživanju kojeg su Kärna et al. (2011) provedli na uzorku od 8237 učenika od četvrtog do šestog razreda iz 78 škola (39 interventnih i 39 kontrolnih), također su utvrđeni pozitivni učinci KiVa programa u školama u kojima se povodio u trajanju od devet mjeseci. Utvrđeno je sa je Program učinkovit u smanjenju doživljenog i počinjenog nasilja u školi, te su se učenici iz interventnih škola češće angažirali kao branitelji, pokazivali više empatije prema žrtvama, te imali negativni stav prema nasilju u odnosu na učenike iz kontrolnih škola. Autori navode da je doživljavanje nasilja u interventnim školama smanjeno za 40%, a počinjenje za 33% u usporedbi s kontrolnim školama.

Značajno istraživanje provedli su Williford et al. (2013) u kojem je sudjelovalo 7741 ispitanika od četvrtog do šestog razreda. Utvrđeno je da je u školama u kojima se provodio KiVa program djeca koja su sudjelovala u vršnjačkom nasilju imala značajno manju razinu anksioznosti i depresije, koje su najučestalije posljedice klasičnog i elektroničkog nasilja.

Na temelju rezultata ovih istraživanja vidljivo je da KiVa program efikasan u smanjenju vršnjačkog nasilja, a posebno što je usmjeren na pružanje pomoći djeci u različitim ulogama. Budući da se ovaj, a ni slični preventivni programi ne provode u Hrvatskoj, ističe se potreba za kreiranjem obveznog preventivnog programa (po uzoru na KiVa program) kako bi se smanjilo i spriječilo nasilje među djecom, te da se djeca osjećaju sigurno u školskom okruženju.

PREVENCIJA VRŠNJAČKOG NASILJA U HRVATSKOJ

U Hrvatskoj državne institucije, vladine i nevladine organizacije nisu ponudile obvezne programe prevencije. U osnovnim i srednjim školama postavljene su ploče na kojima je ispisano „Ovo je mjesto tolerancije na nasilje“, no to nikako nije dovoljno za smanjenje nasilja među djecom.

U organizaciji UNICEF-a pokrenut je preventivni program „Za sigurno i poticajno okruženje u školama“ koji je dio projekta „Stop nasilju među djecom“. Ovaj Program UNICEF je osmislio u suradnji s domaćim stručnjacima i provodio ga u suradnji s Agencijom za odgoj i obrazovanje hrvatskim školama od 2003. do 2012. godine. Osim u Hrvatskoj, Program se sada provodi u školama u Srbiji, Crnoj Gori, Bugarskoj, Kazahstanu i Sloveniji (UNICEF, 2010). Velki i Ozdanovac (2014) navode da Projekt predstavlja kontinuirani rad školskog osoblja kroz „7 korak sigurnije škole“.

U prvom koraku cilj je ukazati nastavnicima, roditeljima i djeci o postojanju problema. U drugo koraku uspostavljaju se vrijednosti i pravila, pri čemu učenici aktivno sudjeluju u donošenju pravila i određivanju posljedica koje će snositi ukoliko se ne pridržavaju dogovoreni pravila. Sljedeći korak podrazumijeva obradu tema s učenicima o nasilju ponašanju i ulogama djece (žrtvama, počiniteljima i posmatračima), dok se roditeljima ukazuje na načine prepoznavanja nasilja i adekvatnog reagiranja na isto. U četvrtom koraku škola surađuje s drugim lokalnim institucijama i udrugama, dok peti korak podrazumijeva uspješnu educiranost školskog osoblja. U šestoj fazi škola dokumentira svoj napredak. U

zadnjem, sedmom koraku djeca, roditelji i nastavnici školu doživljavaju kao sigurno okruženje (Velki i Ozdanovac, 2014 prema Tomić-Latinac i Nikčević-Milković, 2009).

U istraživanju kojeg su proveli Radočaj i Pregrad (2010), utvrđeno je da je prema samoiskazima učenika prepolovljen broj nasilničkih ponašanja u školama u kojima se primjenjivao program „Za sigurno i poticajno okruženje u školama“. Autori navode da djeca i adolescenti više primjećuju vršnjačko nasilje, osjećaju manji strah kada vide da odrasli reaguju, te i sami češće reaguju na čine nasilja i zlostavljanja. Kao najslabiji dio Programa autori ističu lošiju suradnju s roditeljima.

„Zajedno više možemo“ preventivni je program kojeg je pokrenulo Ministarstvo unutarnjih poslova 2011. godine. Program je usmjeren na prevenciju zlouporabe opojnih droga i drugih sredstava ovisnosti, vandalizma i vršnjačkog nasilja te drugih oblika rizičnog ponašanja. Prva komponenta zove se Mogu ako hoću 1 - MAH 1, druga komponenta je Sajam mogućnosti. Ciljana populacija su učenici od četvrtog do šesto razreda i njihovi roditelji.

Prva komponenta Mogu ako hoću namijenjena je učenicima četvrtih razreda osnovne škole, a sastoji se od organiziranog posjeta policijskoj postaji s ciljem da učenici upoznaju radno okruženje i način rada policije kako bi prihvatili policiju kao prijatelja pomagača tijekom procesa odrastanja. Učenici se upoznaju s osnovama kaznene i prekršajne odgovornosti u slučajevima zlouporabe droge, zatim s postupkom kod pronalaska odbačenog narkomanskog pribora, te s posljedicama vandalizma, destruktivnog ponašanja i vršnjačkog nasilja. Nakon predavanja i obilaska policijske postaje, svaki učenik je dobije knjižicu Moj podsjetnik, čiji se sadržaj temelji na preventivno - sigurnosnom aspektu.

Tijekom druge komponente učenici s učiteljem i policajcem odlaze na „Sajam mogućnosti“, te im se predstavljaju različite kulturno-umjetničke, športske i druge udruge kako bi učenike usmjerili na prepoznavanje pozitivnih ponašanja i prilika za prosocijalna uključivanja kvalitetno a svoje slobodno vrijeme. Cilj ovog Sajma je stvaranje pozitivnog okruženja u kojem će djeca kvalitetno odrastati i imaju mogućnost za aktivan i zdrav život u svrhu prevencije na smanjenje i sprječavanje neprihvatljivih oblika ponašanja. U šestom razredu organizirana su predavanja za učenike o štetnim posljedicama navedenih oblika rizičnog ponašanja (Školski preventivni tim OŠ „Čavle“, 2012). Do sada nije bilo istraživanja u kojima je utvrđeno da je vršnjačko nasilje smanjeno u školama u kojima se program „Zajedno više možemo“ provodio.

Osim ovih programa u nekim osnovnim i srednjim školama provode se preventivni programi koje su škole same osmislile, međutim do sada nije bilo istraživanja u kojima se ispitala učinkovitost tih programa.

PRAKTIČNE IMPLIKACIJE

Pregledom dosadašnjih istraživanja utvrđeno je da Olweusov program za prevenciju vršnjačkog nasilja, a posebno KiVa program imaju daleko bolji učinak na smanjenje nasilja, nego preventivni programi koji se provode u Republici Hrvatskoj.

S obzirom da se navedeni programi ne provode Hrvatskoj, nužna je izrada preventivnih programa koji prije svega uključuju edukaciju učitelja, ravnatelja i stručnih suradnika o prepoznavanju različitih oblika vršnjačkog nasilja, a posebno uloga djece u vršnjačkom nasilju, te načinima pružanja pomoći i razvijanju empatije i moralne osjetljivosti kod djece.

Smokowski i Kopasz (2005) navode da su u školskom okruženju, psiholozi i socijalni radnici često u najboljoj poziciji da interveniraju na višestrukim razinama. Školski psiholozi i socijalni radnici mogu lakše otkriti vršnjačko nasilje i zlostavljanje za razliku od ostalog školskog osoblja, budući da razumiju znakove i simptome agresivnog ponašanja i viktimizacije koji signaliziraju problem vršnjačkog nasilja. Često uzrok može biti izloženost djeteta obiteljskom nasilju, što se može odraziti na probleme u ponašanju, anksioznost i depresiju, te iznenađan pad školskog uspjeha.

Isti autori navode da sljedeće dokazane strategije mogu pomoći u oblikovanju školske kulture koja promiče poštovanje, priznanje, učenje, sigurnost i pozitivna iskustva, a to su:

- pomoći žrtvama,
- postavljanje i provođenje jasnih pravila i posljedica za nasilničko ponašanje,
- nadzirati učenike tijekom stanke, osobito na igralištima, u sanitarnim prostorima i na školskim hodnicima,
- organizirati razgovore u raspravama i aktivnostima vezanim uz nasilje kako bi učenici koji inače pasivno promatraju promatrali postali sposobni za adekvatnu intervenciju i
- poticati aktivno sudjelovanje roditelja.

Velki i Ozdanovac (2014, str. 328) ističu da su osviještenost i odluka odraslih da preuzmu odgovornost te njihovo reagiranje nužan preduvjet za djelotvorno provođenje preventivnih programa, te d „pravovremena identifikacija i evidencija problem dobro planirana intervencija te angažiranje škole imaju pozitivne utjecaje na razvoj djeteta i prihvaćanje nerisikantnih životnih stilova.“

Važno je da stručni suradnici i učitelji educiraju roditelje o nezlostavljajućim metodama i prihvatljivim odgojnim stilovima, zatim o pružanju podrške djetetu, kvalitetnoj komunikaciji između članova obitelji i komunikacijskim vještinama, te davanju korisnih savjeta djeci kako bi ostvarivali dobre socijalne odnose s vršnjacima. Kvalitetnom komunikacijom roditelji razvijaju i bolju privrženost s djecom, a savjetovanjima o prosocijalnom ponašanju djeluju na razvoj empatije što pridonosi i većoj moralnoj osjetljivosti djeteta (Alajbeg, 2017).

Prilikom izrade preventivnih programa važno je uzeti u obzir rezultate dosadašnjih istraživanja koja su se bavila ispitivanjem uloge obiteljskih, školskih i moralnih čimbenika u predviđanju različitih uloga djece u vršnjačkom nasilju, što može biti od velike pomoći prilikom osmišljavanja novih preventivnih programa koji se temelje na ključnim čimbenicima koji su se pokazali rizičnima za određenu ulogu djeteta. Upravo iz razloga što se KiVa preventivni program fokusira na rad sa svim ulogama djece u nasilju, potvrđeno je da je i najučinkovitiji.

Cilj je prevencije zaustaviti vršnjačko nasilje prije nego se ono dogodi, a budući da se većina djece angažira u ulozu promatrača treba ih poticati da se angažiraju u obranu žrtve, jer će prije primijetiti nasilje nego odrasli, a njihova adekvatna pomoć u obrani žrtve najbolji je način da se nasilje što prije spriječi. Potrebno im je razvijati svijest o drugima (razumijevanje tuđih osjećaja i stajališta drugih ljudi te razvoj empatije) ali i samopouzdanje kako bi ih se ohrabrilo da se angažiraju kao branitelji žrtava (Alajbeg, 2017).

Djecu koja su sklona činjenju nasilja posebno je važno educirati o posljedicama koje žrtve doživljavaju i time im razvijati empatiju i moralnu osjetljivost. Svakako je bitno i učiti ih o komunikacijskim i socijalnim vještinama te vještinama nenasilnog rješavanja sukoba. Potrebno je s takvom djecom raditi na individualnoj razini, s njihovim osobinama koje su povezane s činjenjem nasilja jer impulzivno ponašanje, nedostatak samokontrole, empatičnosti i moralne osjetljivosti dovodi do toga da se dijete neprijateljski odnosi prema vršnjacima. Na ovim djetetovim karakteristikama može se djelovati na povećanje empatije i razvoja prosocijalnog ponašanja te na povećanje samokontrole (Alajbeg, 2017).

Ključno je u prevenciji i intervenciji održavati politiku nulte tolerancije na nasilje s brzim i ozbiljnim posljedicama za činjenje nasilja i zlostavljanja. Od najveće je važnosti izgradnja kulture poštovanja. Djecu u ulozu žrtve treba ohrabrivati i ukazivati im na alternativne oblike osobne moći, a počinitelje učiti vjetinama kontroliranja emocija, a ne da izbacuju frustracije na svoje vršnjake (Smokowski i Kopasz, 2005).

ZAKLJUČAK

Ovim radom htjelo se ukazati na zabrinjavajući porast nasilja među djecom i mladima, te nužnom izradom preventivnih programa. Budući da su Olweusov program prevencije i KiVa program najučinkovitiji u svijetu, a posebno KiVa program zbog usmjerenosti na rad s djecom u različitim ulogama, a ne samo s počiniteljima i žrtvama, dobro bi bilo uzeti u obzir u osmišljavanju i kreiranju novih preventivnih programa činjenicu da se nije dovoljno fokusirati se samo na negativna ponašanja počinitelja.

Iznimno je važno uočiti potencijalnu ulogu u kojoj dijete može biti angažirano u vršnjačkom nasilju ili je u toj ulozu već angažirano te im pružiti odgovarajuću psihosocijalnu pomoć, jer jedino kvalitetnom prevencijom djeluje se na otklanjanje problematičnih i povećanje prosocijalnih oblika ponašanja.

Budući da je u svijetu nasilje među djecom istaknuto kao javnozdravstveni problem koji ugrožava i fizičko i psihičko zdravlje djece, nužna je pravodobna prevencija i intervencija kod djece u različitim ulogama u vršnjačkom nasilju, u protivnom će biti izložena povećanom riziku smetnji u socijalnom i emocionalnom razvoju.

LITERATURA

Alajbeg, A. (2017). *Uloge moralnoga odstupanja i odabranih obiteljskih i školskih čimbenika u različitom angažmanu djece u vršnjačkom nasilju* (Doktorski rad).

- Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska.
- Bilić, V., Buljan Flander, G., & Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Juvonen, J., & Gross, E. F. (2008). Extending the school grounds?—Bullying experiences in cyberspace. *Journal of School health, 78*(9), 496-505.
- Kärnä, A. (2012). Effectiveness of the KiVa antibullying program. Preuzeto sa <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/77007/AnnalesB350Karna.pdf>
- Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Poskiparta, E., Kaljonen, A., & Salmivalli, C. (2011). A large-scale evaluation of the KiVa antibullying program: Grades 4–6. *Child development, 82*(1), 311-330.
- Kowalski, R. M., & Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health, 53*(1), 13-20.
- Langhinrichsen-Rohling, J., & Lamis, D. A. (2008). Current suicide proneness and past suicidal behavior in adjudicated adolescents. *Suicide and Life-Threatening Behavior, 38*(4), 415-426.
- Luxenberg, H., Limber, S. P., & Olweus, D. (2014). *Bullying in US schools: 2013 status report*. Hazelden Foundation.
- Mason, K. L. (2008). Cyberbullying: A preliminary assessment for school personnel. *Psychology in the Schools, 45*(4), 323-348.
- Matijević, M., Bilić, V. i Opić, S. (2016). *Pedagogija za učitelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mills, C., Guerin, S., Lynch, F., Daly, I., & Fitzpatrick, C. (2004). The relationship between bullying, depression and suicidal thoughts/behaviour in Irish adolescents. *Irish Journal of Psychological Medicine, 21*(04), 112-116.
- O'Connell, P., Pepler, D., & Craig, W. (1999). Peer involvement in bullying: Insights and challenges for intervention. *Journal of adolescence, 22*(4), 437-452.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Olweus, D., & Limber, S. (2000). *Bullying prevention program*. Boulder, CO: Center for die Study and Prevention of Violence.
- Radočaj, T. i Pregrad, J. (2010). Stop nasilju među djecom – 5 godina sustavnog rada na prevenciji vršnjačkog zlostavljanja. U V. Kolesarić (ur.), *Zbornik radova sa skupa Nasilje nad djecom i među djecom* (str. 381-387). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
- Rivers, I., Duncan, N., & Besag, V. E. (2007). *Bullying: A handbook for educators and parents*. Greenwood Publishing Group.
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and violent behavior, 15*(2), 112-120.
- Salmivalli, C., Kärnä, A., & Poskiparta, E. (2011). Counteracting bullying in Finland: The KiVa program and its effects on different forms of being bullied. *International Journal of Behavioral Development, 35*(5), 405-411.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive behavior, 22*(1), 1-15.

- Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), 497-526.
- Slonje, R., Smith, P. K., & FriséN, A. (2013). The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in human behavior*, 29(1), 26-32.
- Smith, P. K. (2013). School bullying. *Sociologia, Problemas e Práticas*, (71), 81-98.
- Smokowski, P. R., & Kopasz, K. H. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children & Schools*, 27(2), 101-110.
- Školski preventivni tim OŠ „Čavle“. (2012). Zajedno možemo više. Preuzeto sa http://os-cavle.skole.hr/preventivni_programi_i_aktivnosti/zajedno_vi_e_mo_emo?cal_ts=1298934000
- Tomić-Latinac, M. i Nikčević-Milković, A. (2009). Procjena učinkovitosti UNICEF-ovog programa prevencije vršnjačkog nasilja i zlostavljanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 16(3), 635-657.
- UNICEF. (2010). Stop nasilju među djecom. Preuzeto sa http://www.unicef.hr/programska_aktivnost/stop-nasilju-medu-djecom/
- Velki, T., & Ozdanovac, K. (2014). Preventivni programi usmjereni na smanjenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama na području Osječko-baranjske županije. *Školski vjesnik: časopis za pedagojsku teoriju i praksu*, 63(3), 327-352.
- Wang, J., Iannotti, R. J., & Nansel, T. R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational, and cyber. *Journal of Adolescent health*, 45(4), 368-375.
- Williford, A., Elledge, L. C., Boulton, A. J., DePaolis, K. J., Little, T. D., & Salmivalli, C. (2013). Effects of the KiVa antibullying program on cyberbullying and cybervictimization frequency among Finnish youth. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 42(6), 820-833.

INFORMACIJE O AUTORIMA

Anna Alajbeg

University of Split, Faculty of Kinesiology
e-mail: anna.alajbeg@gmail.com

Sonja Kovačević

University of Split, Faculty of Philosophy
e-mail: sonja@ffst.hr